

POGLED NA VLASTITO DJETINJSTVO DJECE I MLADIH S POREMEĆAJIMA U PONAŠANJU ILI U RIZIKU NA RAZVOJ POREMEĆAJA¹

NIVEN KOLLER-TRBOVIĆ*, LILIANA KALČIĆ-GALEKOVIĆ**

Priljeno: studeni 2004.
Prihvaćeno: siječanj 2005.

Izvorni znanstveni rad
UDK: 376.5

Metodom kvalitativne analize teksta doslovnog prijepisa polustrukturiranih intervjua željelo se upoznati pogled na vlastito djetinjstvo 40-ero djece / mladih u dobi od 12-20 godina, koji su se zbog određenih rizika u okruženju, osobnosti i/ili ponašanju nalazili u nekoj od institucionalnih razina procjene potreba za budućom intervencijom. O djetinjstvu i razvoju djece i mladeži s poremećajima u ponašanju ili rizicima na razvoj poremećaja zbog problema u obitelji danas već postoje brojne spoznaje koje, uglavnom, potvrđuju poznate teze: djetinjstvo i odrastanje te djece u vlastitim obiteljima opeterećeno je nizom problema, patologije, nefunkcionalnosti, što vremenom, najčešće, intenzivira i dovodi do izdvajanja djeteta iz obitelji bilo iz razloga odgojne neadekvatnosti obitelji, bilo iz razloga pojave i razvoja, te fiksiranja poremećaja u ponašanju djeteta. Djetinjstvo ove djece, stoga, kako pokazuju istraživanja, razlikuje se od poželjnog i uobičajenog obrasca očekivanja djetinjstva kakvo bi ono trebalo biti i kakvo, najčešće je. Temeljem dosadašnjih spoznaja krenulo se od očekivanja da će pogled na vlastito djetinjstvo djece / mladih, sudionika u istraživanju, biti pretežito loš, negativan jer je riječ o djeci / mladeži koja su u svom dosadašnjem životu doživjela brojne negativne događaje. Rezultati djelomično potvrđuju očekivanja od kojih se krenulo. Pokazalo se da su sjećanja na djetinjstvo, opisi tijeka života, iskustva u obitelji u djetinjstvu, zaista opeterećeni teškim situacijama, događajima, odnosima, promjenama, što je najčešće rezultiralo problemima opstanka obitelji i/ili razvojem problema kod djece, a time i poduzimanjem društvenih intervencija. No, pokazalo se, također, da unatoč tim teškim, bolnim, lošim događajima, opisima, iskustvima, sjećanjima, doživljaj djetinjstva i obitelji u djetinjstvu nije nužno takav. Za pohranu i obradu podataka korišten je računalni program za kvalitativnu analizu teksta Nvivo.

Ključne riječi: kvalitativna metodologija, djeca/mladi s poremećajima u ponašanju i/ili rizikom na razvoj poremećaja, djetinjstvo

Uvod

Svjetska deklaracija o opstanku, zaštiti i razvoju djece (1990, s. 1) navodi da bi djeca trebala živjeti u miru i radosno, u slozi i suradnji, u igri, učenju i stjecanju novih iskustava, no navodi, također, da je brojnoj djeci stvarnost djetinjstva posve drugačija.

Spoznaje temeljene na rezultatima mnogih istraživanja, ali i teorijskim i iskustvenim raspravama brojnih autora kroz povijest, govore o

štetnosti po ukupni razvoj djeteta, života bez adekvatnog odgoja, ljubavi, socijalizacije, usmjeravanja. Najčešće je, naravno, riječ o obitelji iz razloga što pojam djetinjstvo, prije svega, budi asocijacije na život djeteta u obitelji. Goldscheider i Goldscheider (1998) roditeljski dom pjesnički uspoređuju s izvorom snaga koje su potrebne za zadovoljavajuće "porinuće" djeteta u nezavisnost odraslosti. I zaista, daleko najveći broj djece započinje i završava razdoblje djetinjstva u vlastitoj obitelji. No, kako navodi

¹ Ovaj je rad dio projekta Socijalnopedagoška dijagnoza – participacija korisnika u procesu procjene potreba i planiranja intervencija koji se realizira na Odsjeku za poremećaje u ponašanju Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, a odobren je i financiran od Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske (2002.- 2005.). Više o projektu vidjeti u Koller-Trbović i sur., 2003.

* Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

** Stambene zajednice Dječjeg doma Zagreb

Kovčo (2001, s.125), realnost nerijetko pokazuje paradoks da obitelj, kao mjesto predviđene maksimalne sigurnosti i zaštite postaje, za neku djecu, mjesto prve emocionalne, fizičke ili seksualne viktimizacije. Iako nepovoljni razvojni utjecaji u obitelji ne dovode nužno do poremećaja u ponašanju i/ili drugih teškoća u funkcioniranju djece i mladih, ipak je obitelj od ključnog značaja za odgoj i razvoj djeteta.

Niz okolnosti života djece u obitelji mogu imati više ili manje pogubno djelovanje na ukupni, dakle psihofizički i socijalni razvoj djeteta i njegovo svakodnevno funkcioniranje, a također i njegovu budućnost. Neke od tih okolnosti proizlaze iz povijesnog trenutka, te društveno-kulturnog razvoja društva, kao što je to slučaj u Hrvatskoj posljednjeg desetljeća (rat, nezaposlenost, netrpeljivost), neke iz socijalnoekonomskog i strukturalnog statusa obitelji (obrazovanje, zaposlenje, materijalni status, stanovanje, veličina obitelji, potpunost / nepotpunost obitelji), a neke proizlaze iz kvalitete odnosa i komunikacije u obitelji, odnosno obiteljskog odgoja (posebno je riječ o roditeljima i njihovim crtama osobnosti, karaktera i ponašanja, o njihovim međusobnim partnerskim odnosima, te odnosima s i prema djeci, o organizaciji života u obitelji). Svaki od spomenutih aspekata obiteljskog života moguće je razčlaniti na beskrajno fine nijanse koja, svaka zasebno, može značajno utjecati na ukupni stil života obitelji. Sve zajedno, dakako, proizvode specifične obrasce više ili manje kvalitetnih okolnosti za razvoj djeteta u obitelji. Tako je, primjerice, Wethington (2001) rezultatima svog istraživanja potvrdila da obiteljski problemi u djetinjstvu utječu na kasniji život djece, njihovu percepciju socijalne podrške i konflikata u odraslosti. To se posebice odnosi na: razvod roditelja, dugotrajne separacije od bioloških roditelja, napuštanje od strane roditelja i smještaj u obitelj udomitelja. Još preciznije, obiteljska podrška, prema rezultatima istraživanja Franco i Levitt (1998), utječe na kvalitetu prijateljstava, a oboje na samopoštovanje djeteta.

Rezultati longitudinalnog istraživanja koje su proveli Bajer i Kljaić (1990) istražujući životni put delinkventne djece, identificiraju najvažnija

obilježja djece i obitelji u razdoblju djetinjstva povezana s kasnijim delinkventnim ponašanjem. Riječ je o poremećajima u ponašanju u djetinjstvu i brizi za dijete u obitelji, tj. djetinjstvu i njima pripadajućim nepovoljnim okolnostima čijim se kumuliranjem rizik od delinkventnog ponašanja u budućnosti povećava.

Istraživanje koje je obuhvatilo 2087 obitelji u Hrvatskoj koje su smatrane rizičnima za odgoj svoje djece (Mikšaj-Todorović, 2000), pokazalo je da je zajedničko obilježje svih tih obitelji, bez obzira na niz specifičnosti, poremećenost obiteljskih odnosa, dakle problemi poremećene obiteljske klime i patoloških ponašanja roditelja.

Ropuš-Pavel (1999, s. 46) navodi mišljanje Colemana i Hendrya (1990) koji kažu da neprilagođenost i krize u razdoblju adolescencije nisu toliko posljedica razvojnog razdoblja, već se više mogu pripisati drugim čimbenicima, prije svega poremećenim odnosima u obitelji ili lošim društvenim okolnostima. Navodi i rezultate istraživanja Kurdeka i Sinclaira (1988) prema kojima prilagođenost adolescenata nije toliko povezana sa strukturom obitelji koliko s konfliktima, odnosno s dimenzijama interpersonalnih odnosa u obitelji.

Na uzorku od 220-ero djece polaznika predškolskih ustanova utvrđeno je (Koller-Trbović, 1989) da prisutnost poremećaja u ponašanju kod djece predškolske dobi upućuje na nepovoljne obiteljske prilike, posebice loše i narušene odnose, te nepovoljne karakteristike osobnosti roditelja. Na slične zaključke navodi i istraživanje provedeno u osnovnim školama (uzorak je bio 464 učenika). Rezultati ukazuju na činjenicu da se uz optimalne uvjete života djeteta u obitelji veže čimbenik odsustva poremećaja u ponašanju kod djeteta, odnosno da se kod kumuliranja negativnih okolnosti života djeteta u obitelji (odnosi, karakteristike roditelja, odgojni postupci) veže preddelinkventno i delinkventno ponašanje učenika iz takvih obitelji (Koller-Trbović, 1991).

Rezultati istraživanja, od kojih su neki spomenuti, ukazali su na "pogled" stručnjaka, odnosno profesionalnu perspektivu u tumačenju

rasta i razvoja djece, njihova odgoja i socijalizacije tijekom djetinjstva, te utjecaja na ukupnu socijalnu integraciju. Obitelj pritom, kako je rečeno, sigurno ima važnu, ako ne i ključnu ulogu u kom će smjeru taj razvoj jedinice krenuti.

Ovim radom se, stoga, želi upoznati perspektiva djece i mladih na istu temu. I to one djece i mladih čiji je životni put već "skrenuo" s očekivane i uobičajene putanje. Riječ je o mladim osobama kod kojih je intervencija društva nastupila iz razloga poremećaja u njihovom ponašanju i/ili poremećaja u funkcioniranju njihovih obitelji. Osnovni cilj ovog rada predstavlja, stoga, pogled na vlastito djetinjstvo djece i mladih s poremećajima u ponašanju ili s rizikom na razvoj poremećaja. Pogled iz sadašnje perspektive u prošlost.

Postavlja se, međutim, pitanje, kada je riječ o djetinjstvu, njegove kronološke omeđenosti. Ono se može odnositi na predškolsko razdoblje, ali i na cijelo osnovnoškolsko doba ako taj pojam poistovjetimo s pojmom djeteta. Prema našem Zakonu djeteta je osoba do 14 godina života. Dječja psihologija usredotočena je na razdoblje djetinjstva i pod njim podrazumijeva razvoj djeteta u predškolskoj dobi, dakle do 6-7-e godine (Starc i sur., 2004), odnosno razvojna psihologija doba djetinjstva i mladenaštva dijeli na 4 razdoblja: razdoblje dojenčeta, rano djetinjstvo, srednje djetinjstvo i adolescenciju (Vizek-Vidović, 1995). Članak 1. Konvencije o pravima djeteta (UN, 1989, s.47) djetetom podrazumijeva osobe do 18-e godina života.

Riječ je, dakle, o relativnoj kategoriji. U ovom radu se pojam djetinjstva odnosio na ono razdoblje kako su ga mladi sami pojмили. To je ponekad bilo razdoblje vrlo ranog života, predškolska dob, a ponekad je bila riječ o razdoblju života uz obitelj ili nekog od roditelja, prije nastupa društvene intervencije, izdvajanja iz obitelji i sl. Na taj način, mladim ljudima je data mogućnost da djetinjstvo razumiju i podrazumijevaju na vlastiti način. Riječ je o subjektivnom pogledu na pojam i doživljaj djetinjstva.

Neale i Flowerdew (2003), govoreći o metodologiji istraživanja koja se koristi za razu-

mijevanje dinamike svakodnevnog života, pa tako i za istraživanje teme djetinjstva, ističu longitudinalnu kvalitativnu metodologiju. Međutim, prema istim autorima, retrospektivna istraživanja bazirana na autobiografiji koja se može temeljiti na samo jednom intervjuu, dobro mogu oslikati prošlost iz perspektive sadašnjosti. Pritom je sadašnjost doživljena kroz leću prošlih iskustava. Tako je vrijeme promatrano kroz sjećanja i reinterpretaciju prošlosti i u terminima imaginarne budućnosti, dio refleksivne projekcije sebe. U ovom istraživanju, ako se poslužimo Morganovom podjelom vremena (1996- prema istim autorima), vrijeme je viđeno kao osobno vrijeme, tj. kao mikro razina individualne biografije.

Temeljem dosadašnjih spoznaja u ovo istraživanje bilo je logično krenuti s očekivanjem da će pogled (sjećanja i doživljaj) na vlastito djetinjstvo, sudionika ovog istraživanja, biti pretežito loš, negativan jer je riječ o djeci i mladeži koja su u svom dosadašnjem životu doživjela brojne negativne događaje.

Potvrdu prethodne teze moguće je naći i u rezultatima istraživanja koje je temeljem samoprezentacije provela Kobolt (1999) s djecom i mladima upućenima u ustanove izvanobiteljske skrbi. Pokazalo se da su u obiteljima u kojima su odrastali bili izloženi različitim vrstama stresnih čimbenika, a posebno značajnim su se pokazali: nerazumijevanje među roditeljima, neispunjavanje roditeljske uloge, neadekvatnost identifikacijskih modela, višekratne promjene okruženja, nestabilnost i nepredvidivost odnosa, prisutnost socijalno deprivacijskih elemenata i socijalne patologije kod jednog ili oba roditelja, neujednačeni odgojni utjecaji i drugi nepovoljni čimbenici. Autorica je došla do zaključka da se kod ove djece i mladih značajno više izjava nego kod redovne populacije odnosi na prošlost i to većinom na obitelj i obiteljske odnose.

Metode rada

Sudionici u istraživanju

U interesu kvalitativnog istraživanja jest zanimanje za raznolikost struktura, a samo prema mogućnostima usmjerenost na učestalost i zakonitosti ponavljanja određene strukture (Mesec, 1989). Stoga je riječ o tzv. teoretskom, a ne statističkom uzorku sudionika u istraživanju. Odnosno, kako navodi D. Ajduković (2004), riječ je o namjernom uzorku. Cilj je postići relevantne primjere, a prema mogućnostima i reprezentativne.

U ovom istraživanju uzorak je formiran po načelu pozicije djeteta / mlade osobe u procesu donošenja odluke o njegovom daljnjem životu. To znači da je riječ o mladim osobama koje se nalaze u nekom od procesa procjene potreba i donošenja odluka. Te pozicije mogu biti različite. Riječ je o početnom procesu procjene potreba i planiranja daljnjih intervencija u Domu za odgoj djece i mladeži Zagreb i Karlovac, te o procesu procjene potreba tijekom tretmana (Stambene zajednice Dječjeg doma Zagreb).

Preduvjet sudjelovanja bio je dragovoljni pristanak koji je uslijedio nakon cjelovitog informiranja djeteta / mlade osobe o projektu. Poštovana su i druga etička načela u istraživanjima s djecom: transparentnost, anonimnost, mogućnost odustajanja u bilo kojoj fazi projekta i dr. (Etički kodeks istraživanja s djecom, 2003).

U istraživanje je bilo uključeno 40-ero djece i mladih, oba spola (21 M i 19 Ž), u dobi od 12-20 godina (većina ih je bila u dobi od 14 – 18 godina). U Domu za odgoj djece i mladih nalazilo se 27 djece / mladih (Zagreb 11 M i 8 Ž od 12-18 godina, a Karlovac 6 M i 2 Ž u dobi od 12-17 godina). Prosječna dob dječaka iznosila je 14,5 godina, a djevojčica 14,7 godina. U Stambenim zajednicama Dječjeg doma Zagreb nalazilo se 4 mladića i 9 djevojčica u dobi od 17-20 godina. Samo jedan mladić imao je 20 godina, a prosječna dob mladih u stambenoj zajednici iznosila je 17,8 godina (podjednako za mladiće i djevojke).

Djeca / mladi uključivali su se u istraživanje prema intenzitetu kojim su ulazila u proces procjene, odnosno prema već postojećoj poziciji u

tom procesu koja je bila zatečena započinjanjem projekta, s jedne strane, te prema raspoloživim objektivnim mogućnostima (raspoloživost istraživača, vremena i sl.), s druge strane. Istraživanje je provedeno tijekom 2002. i 2003. godine.

Način provođenja istraživanja

U prikupljanju podataka korištena je metoda razgovora, tehnika polustrukturiranog intervjua. Načinom vođenja intervjua djecu i mlade se poticalo na opširno i otvoreno pričanje o sebi i svom životu.

Intervju je bio podjeljen prema osnovnim socijalnopedagoškim područjima (o sebi, obitelj, škola, društvo, slobodno vrijeme, interesi, intervencije, budućnost). Težište je na samoprezentaciji djeteta, perspektivi djeteta / mlade osobe, načinu kako vidi i doživljava sebe, svoj životni put, planove za budućnost, želje i potrebe. Uključuje njegov unutanji / subjektivni pogled na vlastiti život kroz vremensku perspektivu, tj. sadašnju situaciju, iskustva i doživljaj prošlosti te projekcije za budućnost. U ovom radu biti će prezentirani rezultati koji se odnose na temu djetinjstva, odnosno na perspektivu prošlosti u kontekstu djetinjstva. Pritom su podaci u intervjuu dobiveni pretežito postavljanjem pitanja otvorenog tipa kako bi se sudionicima omogućilo da maksimalno govore svojim riječima, iz vlastite perspektive. Neka od pitanja koja se odnose na područje / perspektivu djetinjstva su primjerice: pokušaj se prisjetiti kako je tekao tvoj život do sada, čega se najbolje sjećaš iz djetinjstva, što ti se čini važnim za to kako je tvoj život dalje krenuo, gdje si i s kim živio, kako je izgledala tvoja svakodnevnica, neka ovo bude priča tvog života kako ga vidiš do sada itd. (matrica intervjua nalazi se u internom materijalu projekta).

Početak rada s djetetom / mladom osobom bilo je potrebno pomno pripremiti i prije vođenja intervjua učiniti određene predradnje koje uključuju: razgovor o pojašnjavanju projekta, informiranje o svrsi i cilju projekta, načinu rada, ulogama istraživača i sudionika, mogućnosti odustajanja u bilo kojoj fazi istraživanja, zaštitu

anonimnosti, te traženje dobrovoljnog pristanka.

Intervju se snimao i potom doslovno prepisivao te davao na čitanje i uvid djetetu / mladoj osobi i po potrebi dodatno pojašnjavao, dopunjavao i sl. Nakon toga je slijedila obrada podataka.

Način obrade podataka

U obradi podataka korištena je kvalitativna analiza, odnosno, kvalitativna metodologija. Cilj je bio sažeti i strukturirati te razumjeti i protumačiti empirijsku građu. Osnova analize je postupak klasifikacije i oblikovanja apstraktnih pojmova iz zapisa intervjuja.

U ovom istraživanju korišteni su slijedeći koraci kvalitativne analize: priprema za kodiranje, timsko (pet istraživača) kodiranje, tj. određivanje jedinice kodiranja, usklađivanje i razvrstavanje kodova 1. reda na temelju konsenzusa, istim postupkom utvrđivanje kodova 2. reda te prijelaz na osno kodiranje prema područjima (temama). Nakon toga slijedi izdvajanje središnjih kodova 2. reda (u ovom slučaju riječ je o perspektivi prošlosti / djetinjstva), definiranje kategorija te unutar njih dimenzija. Tako uređen tekst interpretira se i argumentira konkretnim izjavama ispitanika.

U neposrednom radu na kvalitativnoj analizi intervjuja pretežno smo se rukovodili smjernicama, koracima i načelima kvalitativne metodologije, odnosno kvalitativne analize, prema Mesec (1989), Mayering (1995), Ropuš-Pavel (1999) i drugih.

Za pohranu i obradu podataka korišten je računalni program za kvalitativnu analizu teksta Nvivo.

Rezultati istraživanja

Kvalitativnom analizom teksta definirano je nekoliko značajnih kategorija o kojima su djeca / mladi izvještavala kada je riječ o djetinjstvu. Većinu teksta je bilo moguće sumirati kroz slijedeće kategorije i dimenzije:

Kategorije

Tijek života u djetinjstvu

Briga za dijete u djetinjstvu

Opis sebe u djetinjstvu

Sjećanja na djetinjstvo

Doživljaj djetinjstva

Dimenzije

- česte promjene stanovanja
- česte promjene skrbnika
- česte promjene stanovanja i skrbnika
- bez promjena
- članovi uže obitelji
- članovi šire obitelji
- članovi uže i šire obitelji
- osobe izvan vlastite obitelji
- nitko
- živahno dijete
- sretno dijete
- dobro dijete
- zločesto dijete
- lijepo dijete
- povučeno dijete
- nitko i ništa
- sjećanja na obitelj, pojedine članove, događaje
- sjećanja na igru, zabavu, pojedinačne događaje
- sjećanja na vlastita ponašanja, osjećaje
- sjećanja na rat
- nema sjećanja
- lijepo, sretno djetinjstvo
- teško, tužno, bolno, loše, ružno djetinjstvo
- ambivalentan doživljaj djetinjstva

Tijek života u djetinjstvu. U ovu kategoriju razvrstane su sve izjave djece / mladih o tome kako je tekao njihov život u djetinjstvu. U izjavama djece / mladih, sudionika ovog istraživanja, bilo je moguće razlučiti četiri dimenzije u kategoriji tijeka života u djetinjstvu:

Česte promjene stanovanja

Česte promjene skrbnika

Česte promjene stanovanja i skrbnika

Bez promjena

Potrebno je napomenuti da su vrlo rijetki primjeri života u djetinjstvu bez naprijed spomenutih promjena, dok je najčešće prisutna dimenzija koja govori o čestim promjenama i skrbnika i stanovanja. Budući da ova dimenzije subsumira i prethodne dvije, navesti ćemo samo neke konkretne primjere izjava mladih na tu temu:

"...od četvrte do šeste sam bila kod udomitelja, onda su se moji mama i tata vjenčali, zapravo on mi nije pravi otac...onda smo živjeli malo zajedno, bilo je problema, tata je tukao mamu, ona je bježala, ...onda sam s njim živjela na B., pa u N.Z.,...tukao me, pobjegla sam od njega kod mame i tad sam bila kod mame, onda su oni odlučili da bi za mene bio najbolji dom..." (15/40)

"Dobro nam je bilo zajedno, onda je moja mama našla nekog čovjeka, s njim smo se dobro slagali... on nije htio da se moja mama upozna s njegovim roditeljima zbog nas, onda je moja mama mislila da je najbolje da se odvoje, onda si je moja mama našla drugog opet, s njim se nismo baš dobro slagali i onda smo otišli kod tate." (21/40)

"U domu sam bio dok sam bio mali skroz, iz doma sam otišao u N. i tamo sam bio neko vrijeme, tamo nikak nije bilo, maltretiranje i to...socijalni je to primjetio i otišao sam u Ž., tamo je bilo ne super nego oodlično. Naučili su me raditi svašta u poljoprivredi, ustajanje rano, imao sam uvjete i za učenje i gledanje televizora, a jelo, nemam riječi, zbilja je bilo ok. ...Brat je otišao prije jer se počeo svađati s njima, htio je da sve bude po njegovom, ja sam htio ostati, dok socijalna je rekla da brat hoće da ja dođem u V...one su me bez volje premjestile, to mi je sve brat priskrbio, ja mu to dan danas neću oprostiti...Rekao sam ak ću moći šta steći vratiti ću se na selo." (12/40).

"...nakon što je tata umro onda smo sestra i ja išle u dom...bilo mi je jako neobično, puno djece, nova sredina, puno novih lica, mame nije bilo pored mene...bila sam godinu dana, onda smo otišle u porodicu hranitelja, tamo sam bila tri godine, onda smo se dvije godine vratile doma,

kod mame...meni je bilo osobno neobično ali sam bila presretna jer sam opet sa svojom mamom, a neobično zato što je to velika promjena,... onda sam opet išla u dom u S., osam godina...bilo je loših i dobrih strana, ali inače je bilo dobro...onda sam došla ovdje." (6/40).

Ovih nekoliko, od zaista brojnih izjava mladih o čestim promjenama stanovanja i skrbnika, kao što je moguće zaključiti, ne informira samo o formalnim razinama promjena, već puno snažnije o njihovom sadržajnom aspektu, mada doživljajna i iskustvena konotacija uglavnom izostaje, odnosno pretežito je pričana u formi "anamneze". Mollenhauer i Uhlenborff (1992) takav prikaz vremenske perspektive nazivaju obrascem institucionaliziranog vremena u kojem postoji uska veza životnog tijeka s institucijama, a način pričanja je relativno jednostavan. Pritom, kako navode autori, djeca rijetko govore o unutarnjem doživljaju vremena, već je više riječ o presjeku kroz život. Stoga je njihova priča više slična službenom aktu centra za socijalnu skrb.

Međutim, moguće je prepoznati da mladi uspješno povezuju tijek života s razlozima / uzrocima koji su vodili do određenih promjena, prema njihovom razumijevanju, dakako. Promjene stanovanja i skrbnika, u ovim primjerima, značajnije su povezane s promjenama unutar odnosa i strukture obitelji (razvod, smrt, problematični odnosi među roditeljima / skrbnicima...).

Briga za dijete u djetinjstvu je slijedeća kategorija u koju su svrstane izjave mladih o njihovim sjećanjima, iskustvima, doživljaju osobe / osoba koje su o njima najviše brinule tijekom djetinjstva. Ova kategorija ne uključuje pohađanje vrtića. Dimenzije u ovoj kategoriji su slijedeće:

Članovi uže obitelji

Članovi šire obitelji

Članovi uže i šire obitelji

Osobe izvan vlastite obitelji

Nitko

Evo nekih primjera izjava mladih prema definiranim dimenzijama:

Članovi uže obitelji (mama, tata, braća/sestre), primjerice, "...očuh i mama" (13/40), "...mama" (6/40), "Tata, pa više se brinuo za mene...i mama isto, mama je davala više novaca, a tata se više brinuo...pa uvijek je bio samnom, uvijek je pazio na mene." (4/40), "Mama, s mamom sam uvijek pričala o svemu..." (33/40).

Članovi šire obitelji (baka, djed, teta, ujak...). "...uvijek s bakom" (16/40), "Baka" (7/40), "Baka, zatim je baka umrla, onda se bavila teta, stara koja je imala 70 godina..." (19/40), "Mama je radila stalno ujutro, pa sam uglavnom bila s bakom. Onda sam s bakom imala više vremena za razgovor." (38/40).

Članovi uže i šire obitelji, naprimjer: "Mama i baka" (2/40), "Svi su se bavili s menom, i baka i mama i teta, svi su bili oko mene" (18/40), "...svi su pomagali oko čuvanja i sve sestrične...svi su me volili, svi su bili s menom, išla sam s njima i na more i svuda su me vodili." (16/40)

Osobe izvan vlastite obitelji. Riječ je o udomiteljima ili drugim odraslim osobama izvan primarne obitelji. "...gospođa M., bila mi je kao mama, jedino sam onak s njom živjela u obitelji, jedino sam se njoj mogla povjeravat." (1/40), "U zadnjoj obitelji teta (hraniteljica)" (12/40).

Nitko. Riječ je o jednoj izjavi "Sve sam ja većinom sama. Dok smo bili jako mali onda su nas odveli kod bake, a poslije sam ostajala sama doma dok ne bi došla sestra." (37/40).

Često je riječ o promjenama u skrbi za dijete kroz djetinjstvo zbog čega se izjave mladih odnose, najčešće, na jedan segment života. To može ukazivati na određenu konfuziju u sjećanju djece ili na konfuziju u njihovim stvarnim životima u djetinjstvu. Međutim, riječ je o kategoriji koja je specifična u odnosu na prethodnu jer govori o konkretnim osobama koje su djeci / mladima ostale, najčešće, u lijepom sjećanju kao bliske i važne osobe u njihovom odrastanju te je stoga, u odnosu na prethodnu, značajnije definirana osobama.

Kao i prethodna, tako je i ova kategorija vrlo informativna. Ponekad je, međutim, teško odvojiti primjerice, tijek života u djetinjstvu i brigu o

djetetu u djetinjstvu, naravno i druge aspekte života u obitelji, kao što su materijalni, stambeni i odnosni. Evo nekoliko primjera koji to mogu dobro ilustrirati:

"...mama je otišla u Z., a ja sam dalje živjela kod ujne i ujaka. Poslije dvije godine sam otišla živjeti kod tete i pokojnog tetka...tamo sam živjela do svoje šeste godine, sve dok moja mama nije našla drugog oca" (5/40) ili

"...onda je mama otišla raditi u I., onda mi je rekla da idem kod tate jer da će on sigurno bolje brinuti o meni nego baka i deda i onda sam išao kod tate. Kad mama dođe iz I. onda sam kod nje, pa kad se vrati u I. ja se opet vratim tati i tako." (22/40).

Opis sebe u djetinjstvu kategorija je koja govori o načinu na koji djeca vide sebe u prošlosti, o doživljaju sebe u djetinjstvu, u kakvom su sjećanju djeca ostala sama sebi. Na to su, kako je poznato iz teorijskog koncepta razvoja slike o sebi, značajno utjecale poruke drugih, njima tada značajnih odraslih, bliskih osoba. Više je načina na koja se djeca / mladi opisuju u djetinjstvu. To su slijedeće dimenzije: **živahno** dijete, **sretno, dobro, lijepo, povučeno, zločesto** dijete **i nitko i ništa**.

Primjeri izjava djece / mladih:

Živahno dijete. "Bio sam jako živahan, jako živahan zato što sam bio bez kontrole." (19/40), "Bio sam živahan...šta ja znam...vragolan...stalno sam nešto radio, nikad nisam bio miran, sebi sam radio štetu, sav sam se razbijao...čuvali su me, al me nisu mogli sačuvati." (2/40), "Pokojni tetak me zvao Zvrk." (5/40), "...bio sam življi...a malo sam bio hiperaktivan, možda malo više ono...tak, hiperaktivan više..." (34/40).

Sretno dijete. "Ja sam bila jako sretna i vesela, imala sam u biti sve što mi je trebalo, materijalno nije puno značilo..." (23/40), "Ja sam bila jako sretno dijete prije nego sam došla u dom." (26/40).

Dobro dijete. "Rekla mi je mama da sam bila dobra, da nisam ono bila neka zločesta...šta ja znam, pa bila sam dobro dijete." (30/40), "Dobar sam bio." (36/40)

Zločesto dijete. *"Bila sam užasno zločesta."* (6/40), *"...pa, bio sam živac, stalno sam se derao, plakao sam stalno..."* (21/40).

Slijedi nekoliko dimenzija zastupljenih s jednom izjavom:

Lijepo dijete. Drugi dio ove izjave mogao bi govoriti o prestrašenom djetetu: *"Bila sam mala, slatka, imala sam dugu plavu kosu, uvijek sam se smijala, trčala, ne znam, kad je mama bila ljuta uvijek sam se bojala."* (7/40).

Povučeno dijete. *"Bila sam dosta povučena i dosta ko izolirana od svijeta...bilo mi je teško..."* (1/40)

Nitko i ništa. *"Ja sam bio u djetinjstvu, ne znam, nitko i ništa...ja sam uvijek bio jedno dijete koje nije znalo što su prijatelji, nije znalo što je obiteljski život, nije znalo što je obiteljska ljubav, baka i djedu nisam imao...tatu nisam imao koliko znam o tati..."* (8/40).

Kako je iz ovih dimenzija moguće zaključiti, opis sebe u djetinjstvu odnosi se na različite razine doživljavanja sebe. Primjerice fizički (lijep), ponašajni (živahan), emocionalni (sretan / povučen) i vrijednosni (dobar / zločest, nitko i ništa) doživljaj sebe. Konotacije tih opisa i doživljaja kreću se na kontinuumu od pozitivnih do negativnih, odnosno neutralnih. Najčešće se djeca / mladi opisuju u djetinjstvu kao živahni (življi, hiperaktivni) i zločesti. Neki to čak i argumentiraju, primjerice, nebrigom, vlastitom naravi i sl. Nije rijedak slučaj da se djeca sama doživljavaju teškom za odrasle zbog vlastite "naravi", živahnosti, odnosno da ih tako doživljavaju odrasli opisujući ih nemogućim, teškim, neukrotivim, neposlušnim, odnosno vrlo često o njima govore opisujući sindrom hiperaktivnog djeteta. Koliko potrebe takvog djeteta mogu ugroziti odrasle ili od njih zahtijevati više snage, vremena, bavljenja djecom no što oni to mogu i žele činiti, pitanje je na koje se često nailazi u literaturi i praksi. Jedna od teza govori o djeci koja svojim ponašanjem (teški temperament) mogu utjecati na neadekvatan odnos odraslih prema njima, a time i smanjenu brigu, skrb, ljubav i sl. Jer, često način na koji mladi opisuju sebe u djetinjstvu posredno govori i o brizi i odnosu odraslih

prema njima.

Iako su tri dimenzije zastupljene samo jednom izjavom, riječ je o vrlo snažnim izjavama, te se dobiva utisak da su još i sada u djeci / mladima intenzivno emocionalno obojene.

Posljednje dvije kategorije u području djetinjstva možda najviše govore o odnosu djece / mladih prema vlastitom djetinjstvu, o tome kako vide vlastito djetinjstvo, kakvo im se ono danas čini, iz sadašnje perspektive, kako ga **doživljavaju**, odnosno kakva **sjećanja** ta tema u njima pobuđuje.

Sjećanja na djetinjstvo. Kada je riječ o sjećanjima, bilo je potrebno izlučiti više dimenzija jer se radilo o nizu specifičnosti. Upravo te specifičnosti, vjerujemo, najbolje reprezentiraju odnos ovih mladih ljudi prema vlastitom djetinjstvu. Djeca / mladi su govorila o tome čega se najviše sjećaju iz vlastitog djetinjstva. Pri tome je zanimljivo da je većina kategorija koje je bilo moguće prepoznati, ipak negativno konotirana, da je često riječ o samo nekom specifičnom događaju, osobi, trenutku, ali čini se od posebnog značaja za tu mladu osobu. Riječ je o slijedećim dimenzijama:

Sjećanja na obitelj / pojedine članove / događaje
Sjećanja na igru / zabavu / pojedinačne događaje
Sjećanja na vlastita ponašanja / osjećaje
Sjećanja na rat
Nema sjećanja

Slijede konkretne izjave djece / mladih.

Sjećanja na obitelj / pojedine članove / događaje. *"Bilo je dosta svađa...dosta je bilo komplikacija...obiteljskih okupljanja, bilo je tu i zabava, bilo je tu i tužnih stvari, primjerice svađa roditelja"* (20/40), *"Pa do dvanaeste godine je bilo sve super...i onda se sve...mama je upoznala nekog muškarca s kojim je rodila troje djece ponovno, meni se to nije sviđalo, skoro se sve promijenilo od tada, problemi i sve to..."* (7/40), *"...ružna su kad su se moji mama i tata tukli, zapravo moj je tata tukao mamu."* (21/40), *"Ovako u zadnje dane se pretežno sjećam samo onog lošeg iz djetinjstva...sjećam se svađa, recimo maminih i tatinih svađa se sjećam, ne znam, sjećam se tatine agresije."* (30/40), *"Svi su se sla-*

gali, imali smo normalnu obitelj, roditelji se nisu svađali...okupljali smo se na obiteljskim ručkovima, posjećivali smo druge, izlazili smo stalno, išli smo u zoološki vrt...kasnije je došao brat, ne sestra kad se rodila, sve se to promijenilo, ne znam, roditelji se više nisu slagali, počeo je tata pit...nisu imali posla...mama baš više nije bila doma, ona je stalno negdje išla..." (25/40), "Onda mi se mama, kad sam imao sedam godina rastala." (21/40), "Sjećam se tih selidba." (15/40).

Sjećanja na aktivnosti / igru / zabavu pojedinačne događaje. Riječ je, najčešće, o lijepim sjećanjima, donekle nostalgичnim. "Najviše mi je u sjećanju nogomet kad smo igrali." (2/40), "Sjećam se igranja s tetom, sestričnom, bakom, djedom." (24/40), "Pa kad smo bili svi svaki dan tam vani, igrali se. Prije nije bilo ni trave, ni ničega, svi smo samo pušili cigarete." (29/40), "...išao sam na more, igrao sam se vani s djecom, u parku, igrali smo nogomet, košarku, u pješćaniku, igrali smo se s lukom i strijelom, pračkama, izrađivali smo pračke..." (14/40), "Najviše se sjećam mojih rođendana. Tata je uvijek spremao pečenicu, mama je uvijek pravila tortu, ona jako dobro radi torte, napravi puno kolača, bilo je puno gostiju, puna kuća ih je uvijek bila." (22/40).

Sjećanja na vlastita ponašanja / osjećaje. "Onda kad sam krenuo u prvi razred volio sam se tući, bio sam ko agresivan, zezali smo se tak...jednom je jedan dečko iz razreda koji je bio jako visok napao mog prijatelja koji je bio sitan i onda sam se ja zaletio na njega i dobio sam ukor. Bježao sam od doma i tak..." (11/40), "...igrao sam nogomet u klubu, od sedme do trinaeste...prestao sam kad sam preselio tu u grad...počeo sam izlaziti van, pušiti i tako i prestao sam trenirati." (4/40), "Meni se srušio svijet na glavu kad sam...kad je došla jedno jutro sa socijalnog, kad su meni rekli da ću ja završiti u domu." (8/40).

Sjećanja na rat. "Sve je bilo lijepo osim te Oluje." (32/40), "...smetalo me što je tata bio u ratu, ali moralo se za svoju državu. Bili smo onako jako nesigurni i u strahu..." (23/40), "Rat

kad je bio, kad se počelo granatirati i to." (2/40), "Padale su bombe, sve se uništavalo...bojao sam se, normalno, bio sam mali." (3/40).

Nema sjećanja. "Ne znam, ima ih puno, ali sad se ne mogu sjetiti." (33/40), "Ničeg se ne sjećam." (27/40), "Ne, ništa (se ne sjećam iz djetinjstva)." (31/40).

Kada je riječ o sjećanjima na djetinjstvo moguće je prepoznati dimenzije u pristupu vremenu koje Mollenhauer i Uhlenborff (1992) nazivaju obrascem orijentiranim na socijalne odnose i obrascem fragmentiranog vremena. Institucionalno vrijeme ovdje se rijeđe susreće. Obrazac fragmentiranog vremena moguće je pratiti u dimenzijama sjećanja na igru i zabavu, na vlastita ponašanja i osjećaje, pojedinačne događaje te sjećanja na rat. Riječ je o sjećanjima na određene životne epizode, događaje. U sjećanjima na obitelj, pojedine članove ili događaje prepoznaje se orijentacija djece / mladih na socijalne odnose, u ovom slučaju prije svega obiteljske. Već spomenuti autori, također, navode da je najčešće u izjavama mladih riječ o bliskom socijalnom kontekstu i važnim iskustvima tih odnosa. Ovdje nije važna kronologija, već interakcija.

Najviše konkretnih sjećanja iz djetinjstva vezano je uz vlastitu obitelj, bilo da je riječ o pojedinačnim događajima ili cijelom jednom razdoblju života. Kako je moguće pratiti u konkretnim izjavama djece / mladih, sjećanja su često vezana uz određenu promjenu u obitelji, a najčešće je riječ o promjeni odnosa među članovima obitelji, posebice roditeljima. Te su promjene, uglavnom, negativnog predznaka i najavljuju loše razdoblje života po cijelu obitelj.

Doživljaj djetinjstva. Ova kategorija predstavlja određenu evaluaciju vlastitog djetinjstva iz sadašnje perspektive djece / mladih. To je svojevrsni pogled unatrag, pogled u prošlost kao cjelinu. Stoga su i dimenzije koje smo izdvojile sadržajno prilično široke, dok su značajnije određene vrijednosnom i emocionalnom prosudbom sudionika. Riječ je o doživljaju djetinjstva kao: **lijepog ili ružnog**, odnosno o **pozitivnoj ili negativnoj** prosudbi. U nekim slučajevima je moguće govoriti i o **ambivalentnoj** prosudbi

doživljaja djetinjstva. Slijede primjeri izjava djece / mladih.

Lijepo / sretno djetinjstvo. "Bilo je lijepo." (14/40), "Pa lijepo je bilo, imao sam lijepo djetinjstvo." (18/40), "Ja sam imao na neki način sretno djetinjstvo, kaj ono mislim da sam skoro sve imao, da ono su mi roditelji baš pružili, ali nisu mogli zato kaj nije bilo dosta financijske mogućnosti." (34/40), "Bolje nego u nekim obiteljima s dva roditelja...sve što mi tata nije davao kroz djetinjstvo djed mi je nadoknadio. Tako klasična obitelj, samo što sam u zamjenu za oca imala djeda." (38/40), "Otkad se sjećam, ne sjećam se baš puno dok sam bila skroz mala...ono ostalo, pa dobro, uglavnom bih rekla da sam imala sretno djetinjstvo...živjeli smo, rekla bih, dosta siromašno, ali ovaj, ne znam, meni to nikad nije bio toliki problem zato jer...dobro smo se slagali i ja sam baš bila sretna..." (40/40), "...bilo je jako lijepo." (26/40).

Teško / tužno / bolno / loše / ružno djetinjstvo. "Bilo je teško, ali ipak koliko toliko roditelji su se znali potruditi za koji lijepi trenutak...bilo je tu i lijepih smješkaka, ali opet problemi su bili jači." (20/40), "Moje djetinjstvo je bilo jako loše, svi su me mrzili, bio sam najlošiji đak u razredu, uvijek sam dolazio doma s jedinicama, tukli su me, ne smijem se opće sjetiti kakav sam bio. Iako nisam tražio svađu uvijek su oni bogatiji koji su imali novaca, ja nisam imao ni jednu kunu, kad sam dolazio u školu imao sam zakrpane hlače, zakrpanu majicu, sad kad se sjetim muka mi je. Niko me nije volio, ni profesori ni niko. Iako su moji gazde kod kojih sam živio bili najveći poljoprivrednici i imali novaca, nitko ih nije volio." (12/40), "Jako, jako loše, meni se moje djetinjstvo nikako nije sviđalo." (19/40), "Teško djetinjstvo, ne kažem da je bilo ružno. Ja mislim da sam proživio tako teške stvari da nije jako puno djece...niko mi nije priskočio u pomoć u najtežim trenucima." (8/40), "Ne mogu se baš sjetiti, ali znam da nije bilo dobro." (2/40), "Loše jako...Ne sjećam se iskreno ničeg lijepog." (39/40), "...više tužno nego veselo. tukli su me i nikud nisam smjela ići, stalno doma...baš se i ne sjećam nečeg lijepog." (37/40), "Teško." (3/40).

Ambivalentan doživljaj djetinjstva. "Znači da sve što se događalo da sam zaboravila, da mi se izbrisalo, ko da je počeo novi život, ne znam, sve, zapravo cijelo vrijeme ja od početka puberteta pokušavam izbrisati tu sliku iz prošlosti i ne znam...još malo mi nekad, naravno, dođu slike, ali više ne osjećam nikakvu ni mržnju prema roditeljima, ni ništa...to sam im oprostila..." (30/40).

Rasprava

Unatoč određenim sličnostima, riječ je, prema naprijed prezentiranim rezultatima, o različitim iskazima djece/mladih. Svaka "priča" je različita, jedinstvena i posebno obojena osobnim doživljajem. Tako je djetinjstvo ovih mladih ljudi bilo moguće upoznati kroz cijeli kontinuum najrazličitijih sjećanja, opisa, iskustva, doživljaja. Kao i uvijek, taj kontinuum se kreće od pozitivnih / lijepih / sretnih sjećanja, doživljaja, opisa, iskustava, preko svakodnevnih, očekivanih, relativno neutralnih, bez posebne vrijednosne i emocionalne konotacije, pa do onih teških / negativnih / ružnih / nesretnih.

Kako pokazuju konkretne izjave sudionika ovog istraživanja, neki su događaji ostavili vrlo svježja sjećanja, neki pak doživljaj bola, tuge, nesretnosti koji se proteže na cijelo razdoblje djetinjstva. Međutim, unatoč problemima, neka djeca/mladi razvijaju pozitivnu sliku i odnos prema vlastitom djetinjstvu. Možda je riječ o otpornoj djeci o kojoj govori teorija rizičnih i zaštitnih čimbenika ili je djetinjstvo te djece zaista i bilo više ispunjeno lijepim događajima. No, značajno je napomenuti da dio ovih mladih ljudi o vlastitom djetinjstvu ne razmišlja s gorčinom, unatoč lošem iskustvu, da probleme koje su možda drugi uočavali oni sami nisu procjenjivali važnima, da su i tada, a i sada spremni razumjeti probleme svojih najbližih, oprostiti, sačuvati odnose i sl. Posebice je riječ o mladima koji su pred osamostaljenjem (stambene zajednice) i do sada su učinili puno da njihov samostalan život dobro započne, unatoč izostanka

podrške obitelji (psihološke, financijske i dr.). Oni su i skloniji pokazati razumijevanje za probleme obitelji, oprostiti, prihvatiti, ali ipak, kako su pokazali rezultati ovog istog projekta na temu budućnosti (Žižak i sur., 2004), vlastiti život u budućnosti planiraju samostalno. Mlađa djeca, sudionici istraživanja, više su sklona govoriti o lijepim sjećanjima i/ili idealiziranju obitelji, što se kroz razgovor češće vezalo uz strah od izdvajanja iz obitelji, odnosno želju za povratak u obitelj nakon završenog procesa procjene potreba.

Time je, na neki način, moguće podržati već postojeće teorije i rezultate istraživanja o obitelji i njenom utjecaju na dijete, u ovom slučaju na sjećanja mladih na vlastito djetinjstvo i obitelj i doživljaj tih iskustava iz sadašnje perspektive. No, kako je rečeno, to je jednim dijelom tako. Unatoč bolnih sjećanja i teških događaja u djetinjstvu kod nekih od sudionika istraživanja, njihov doživljaj djetinjstva nije nužno takav.

Ove spoznaje koje djelomično odudaraju od početnih očekivanja od kojih se u radu krenulo, važne su iz više razloga, a posebice iz razloga uvida mladih i odnosa prema vlastitoj obitelji. Nije rijetko, naime, da mladi koji su iz različitih razloga morali napustiti vlastitu obitelj i nastaviti život u uvjetima izvanobiteljskog smještaja i tretmana, o svojoj obitelji, roditeljima, djetinjstvu, ranijem životu u obitelji itd. govore na vrlo idiličan način, idealizirajući sve, od osobnosti roditelja, odnosa s njima, brižnosti, do materijalnih uvjeta života. U tom kontekstu vrlo teško prihvaćaju izdvajanje i separaciju, te često krivnju nalaze u stručnim djelatnicima centara za socijalnu skrb koji su odgovorni što su ih odvojili od njihove obitelji. Potpuno je razumljiva potreba djece za takvom racionalizacijom, no uvid u način kako ta djeca, sada mlade osobe doživljavaju vlastito djetinjstvo, ukazuje na prisutnost svjesne perspektive, relativno realne, mada iz tog razloga i teže prihvatljive. Vjerojatno je moguće kroz rad s mladima na njihovom tekstu detektirati rizike o kojima su sami izvjestili, te jasnije definirati ne samo želje, već upravo realnije smjernice i planove za budućnost, bilo da je riječ o odnosima njihov samih s primarnom obitelji, bilo da je riječ o

planiranju vlastite obitelji. Upravo kod ovog posljednjeg, u istom istraživanju se pokazalo, da su mladi u planiranju budućnosti i željene obitelji, posebno usmjereni na pozitivne odnose sa svojim budućim partnerima i djecom što dodatno potvrđuje naprijed rečeno (Žižak i sur., 2004).

Kada je riječ o doživljaju djetinjstva ovi rezultati više ukazuju na način kako se djeca nose s iskustvima iz djetinjstva i u tom kontekstu je moguće govoriti o razlikama i promjenama koje su kroz vrijeme nastupile i utjecale na percepciju vlastite prošlosti. Stoga je moguće reći da metodologija istraživanja djetinjstva primjenjena u ovom radu ima vrlo jasna ograničenja kada je riječ o doživljaju djetinjstva budući da je na to utjecao cijeli niz okolnosti, prije svega sazrijevanje, vremenski odmak, odgojni utjecaji u institucijama i sl. Unatoč tome, nisu izgubljene informacije u sjećanjima djece na vlastito djetinjstvo. One su i ovim načinom istraživanja jasno iskazane i prepoznate. Razlike postoje u doživljaju onda i sada, što je i za razumjeti i za očekivati. Iz tog razloga bi i rezultate trebalo na taj način tumačiti. S jedne strane one koji se odnose na iskustva, sjećanja, događaje, opise, a s druge strane doživljaj. To je, kako je bilo moguće pratiti, u ovom radu jasno prepoznato. No, unatoč tome, ostaje pitanje poruke ovih rezultata za buduće intervencije.

Moguće je, međutim, diskusiju usmjeriti i na drugačiji način. Poznato je da u preambuli Konvencije o pravima djeteta (1989, s. 45-46) stoji da je "obitelj temeljna jedinica društva i prirodna sredina za odrastanje i dobrobit svih njenih članova, a posebno djece", te stoga obitelji treba pružiti svu potrebnu zaštitu i pomoć kako bi u potpunosti mogla preuzeti svoje odgovornosti. Jer, navodi se dalje, da bi dijete moglo potpuno i skladno razviti svoju osobnost, treba rasti u krugu obitelji, u ozračju sreće, ljubavi i razumijevanja. To kaže Konvencija i to kažu rezultati brojnih istraživanja. No, na neki način to govore i djeca / mladi sudionici ovog projekta. Oni govore vrlo često o činjenicama, konkretnim događajima, osobama i uglavnom ne donose vrijednosne

sudove. Kada ih na to potaknemo, emocije koje su u pozadini često progovaraju kroz kratke, jednostavne, ali nimalo lijepe riječi kao što su: ružno, bolno, teško, loše, strah, sram. Iako je upravo na rečeni način često opisana vlastita obitelj i djetinjstvo, za većinu ovih mladih ljudi izdvajanje iz obitelji predstavlja najveću traumu, strah, razočaranje, bijes. Jer, unatoč brojnim teškoćama u obitelji u razdoblju djetinjstva kroz koje su ovi mladi ljudi prošli, a što se moglo pročitati iz njihovih izjava, mnogi prema vlastitim roditeljima i obitelji ne razvijaju mržnju i bijes, već određeno razumijevanje, praštanje i uvijek ponovno želju za povratkom i pripadanjem. Zato se postavlja pitanje Ne postoje li drugačiji, a bolji načini rješavanja problema u obitelji i problema odgoja djece?

Orijentacija na obitelj i odnose među članovima obitelji definitivno je, možemo reći, osnovna tema djetinjstva kod ovih mladih ljudi. To samo potvrđuje polaznu tezu o nezaobilaznoj ulozi obitelji u životu svakog djeteta. Ali ponovno potiče i na razmišljanje o mogućim i potrebnim aktivnostima društva u podupiranju, poticanju, kompenzaciji, pomoći obitelji da se uspješno nosi s brojnim teškoćama suvremenog života. Jer, unatoč, ponekad, izuzetno teškim uvjetima odrastanja u obitelji, gorčini koju još i danas neki osjećaju, djeca i mladi s kojima smo razgovarali, ne razvijaju i ne podržavaju generalno negativan

odnos prema vlastitoj obitelji kao cjelini (mada postoji i nekoliko takvih primjera). Češće je riječ o pojedinim članovima obitelji, situacijama, događajima, financijama ili osobama izvan kruga obitelji (stručnjacima iz centra za socijalnu skrb, susjedima) prema kojima usmjeravaju vlastitu ljutnju. To nas treba voditi prema zaključku da je obitelj, u doživljaju djece, iz sadašnje perspektive, kao i ranije, poželjno mjesto odrastanja unatoč brojnim problemima. Može li se pomoći obiteljima da tu svoju ulogu uspješno "odigraju"? Pozitivan odgovor na to pitanje, bez sumnje, daju rezultati intervencija usmjerenih na pomoć obitelji u obitelji (Veerman i sur., 1997; Koller-Trbović, 1999), naravno, ne kao jedini, ali zasigurno jedni od mogućih i potrebnih intervencija.

Do sličnog zaključka dolazi Kobolt (1999) temeljem rezultata samoprezentacije 87-ero djece i mladih u dobi od 14-20 godina. Drži da nije dovoljno da svoj rad usmjerimo samo na dijete / mladu osobu, već da bi u većoj mjeri nego do sada trebalo intenzivno raditi s osobama iz njegova okruženja.

Rezultati ovakvih istraživanja koji govore o perspektivi djece / mladih trebali bi biti kompletni rezultatima i perspektivi stručnjaka, ako ni zbog čega drugog, onda stoga da kao stručnjaci i znanstvenici provjeravamo naše teze i teorije s onima na koje se one odnose.

Literatura:

- Ajdković, D. (2004): Kvalitativne znanstvene metode. Predavanja na poslijediplomskom studiju Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.
- Bajer, M., Kljaić, S. (1990): Kasniji životni put delinkventne djece. Istraživanja 25, Zagreb.
- Etički kodeks istraživanja s djecom (2003). Vijeće za djecu Vlade Republike Hrvatske i Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, Zagreb.
- Franco, N., Levitt, M.J. (1998): The Social Ecology of Middle Childhood: Family Support, Friendship Quality, and Self-Esteem (a). Family Relations. 47 (4). Internet verzija Academic Search Premier.
- Goldscheider, F.K., Goldscheider, C. (1998): The Effects of Childhood Family Structure on Leaving and returning Home. Journal of Marriage & the Family. 60 (3). Internet verzija Academic Search Premier.
- Kobolt, A. (1999): Mladostnikova samorazlaga in individualno vzgojno načrtovanje. Socialna pedagogika. 4 (4). 323-357.
- Koller-Trbović, N. (1989): Odnosi u obitelji, sociopatološke pojave i neke karakteristike ličnosti roditelja u relacijama s poremećajima u ponašanju predškolske djece prema procjeni roditelja. Defektologija. 25 (2). 271-289.
- Koller-Trbović, N. (1991): Aktualne karakteristike obitelji djece stare 11 godina u relaciji s modalitetima poremećaja u njihovom ponašanju. Defektologija. 27. 87-107.
- Koller-Trbović, N. (1999): Nove forme i područja djelovanja socijalnih pedagoga. Kriminologija & socijalna integracija. Vol. 7. Br. 1. Str. 93-103.
- Koller-Trbović, N., Žižak, A. i Novak, T. (2003): Kvalitativna analiza u socijalnopedagoškom dijagnosticiranju. Revija za rehabilitacijska istraživanja. 39 (2). 189-203.
- Konvencija o pravima djeteta (1990). U: Djeca prije svega.. UNICEF. 45-79.
- Kovčo, I. (2001): Što nedostaje u društvenoj reakciji na zlostavljanje i zapuštanje djece i maloljetnika. U: Kozarić-Kovačić, D. (ur): Medicinski i pravni mehanizmi za zaštitu djece od zlouporabe sredstava ovisnosti i zlostavljanja. UNICEF. 125-135.
- Mayring, Ph. (1995): Qualitative Inhaltsanalyse. Deutscher Studien verlag. Weinheim.
- Mesec, B. (1989): Uvod v kvalitativno raziskovanje v socialnem delu. Visoka šola za socialno delo. Ljubljana.
- Mikšaj-Todorović, Lj. (2000): Kvaliteta življenja obitelji rizičnih za odgoj djece u Republici Hrvatskoj. Zbornik radova: Položaj adolescenata u obitelji. Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži i Ministarstvo rada i socijalne skrbi RH. 71-77.
- Mollenhauer, K, Uhlenhorff, U. (1992): Sozialpaedagogische Diagnosen. Ueber Jugendliche in schwierigen Lebenslagen. Juventa. Weinheim und Muenchen.
- Neale, B., Flowerdew, J. (2002): Time, texture and childhood: the contours of longitudinal qualitative research. International journal of Social Research Methodology. 6 (3). 189-199.
- Ropuš-Pavel, J. (1999): Samoprezentacija mladostnikove življenske lege – pomen aktivne participacije mladostnika v procesu socialnopedagoške diagnoze. Magistarski rad. Pedagoška fakulteta Univerze v Ljubljani, Ljubljana.
- Starc, B., Čudina-Obradović, M., Pleša, A., Profaca, B., Letica, M. (2004): Osobine i psihološki uvjeti razvoja djeteta predškolske dobi. Golden marketing – Tehnička knjiga.
- Svjetska deklaracija o opstanku, zaštiti i razvoju djece (1990). U: Djeca prije svega. UNICEF. 1-42.
- Veerman, J.W., de Kemp, R.A.T., ten Brink, L.T. (1997): Evaluation Study of Families First The Netherlands. NIZW.

- Vizek-Vidović, V. (1995): Dječji razvoj i uobičajeni dječji problemi. U: Ajduković, D. (ur): Programi psihosocijalne pomoći prognoj i izbjegloj djeci. Društvo za psihološku pomoć. 15-27.
- Žižak, A., Koller-Trbović, N., Jeđud, I. (2004): Samoiskaz djece i mladeži o budućnosti. U tisku.
- Wethington, E. (2001): Children who experience family turmoil feel the impact into middle age, Cornell sociologist finds. [www.news.cornell.edu /releases /Oct01 / kid.disrupt.ssl.html](http://www.news.cornell.edu/releases/Oct01/kid.disrupt.ssl.html).

View upon own childhood by children and youth with behavioral disorders, or those at risk of behavioral disorder development²

Abstract

The method of quality analysis of the half-structured interview transcripts was used to provide an insight in the way in which 40 children and youth aged 12-20 look upon their own childhood. These are children and youth who, because of certain risks in their environment, personality and/or behavior, were placed into some institutional level of assessment of the need for future interventions. Today, there exist numerous insights and theories about the childhood and development of children and youth with behavior disorders, or those at risk of behavior disorders development, which mainly confirm widely known theses: the childhood and development of these children in their families is burdened by myriad problems, pathologies and non-functionality. These usually intensify with time, and this leads to separation of the child from his/her family, whether because of inadequacies in upbringing, or because of appearance, development, and fixture of child's behavior disorders. So, the researches have shown that the childhood of these children differs from usual, adequate childhood patterns. Based upon these data, this research started with the expectation that these children and youth, respondents in the research, will have mostly a negative view upon their own childhood, because they have had numerous negative experiences. The results partially confirmed the initial expectations. The data have shown that childhood memories, descriptions of life course, and experiences in families of these children and youth are indeed burdened by problematic situations, events, relationships and changes, which most often resulted in problems related to family survival and/or problem development in children leading to social interventions. However, the data have also shown that, in spite of such hard and painful events, experiences and memories, their view on their own childhood and family is not necessarily so negative. For data storing and analysis, the Nvivo computer program for text quality analysis was used.

Key words: *Quality methodology, children/youth with behavior disorders and/or at risk of behavior disorders development, childhood.*

² This paper is a part of the project "Social Pedagogical Diagnosis – Participation of Users in Process of Need Assessment and Intervention Planning" which is being realized in the Department for Behavioral Disorders at the Faculty for Special Education and Rehabilitation, The University of Zagreb. The project was approved and funded by the Ministry of Science, Education and Sports of Republic of Croatia (2002 – 2005). Further information about the project can be found in Koller-Trbović et al., 2003.